

Orglarna i Korpo kyrka Korppoon kirkon urut

En liten orgelhistorik • Lyhyt urkuhistoriikki

© Pargas kyrkliga samfällighet/Paraisten seurakuntayhtymä
och/ja Birgitta Sarelin
Serie/Sarja A/4
Text/Teksti: Birgitta Sarelin
Översättning till finska/Suomennos: Esa Killström
Ombrytning/Taitto: Birgitta Sarelin

Painosalama Oy
Åbo/Turku 2022

Förord

Den nuvarande orgeln i Korpo kyrka är byggd år 1870 av Anders Thulé, som grundade Finlands första orgelbyggeri i Kangasala. År 2020 hade orgeln tjänstgjort i kyrkan i 150 år, vilket uppmärksammades med ett par jubileumskonserter.

En piporgel är inte något som man handlar på ett varuhus. Att skaffa en orgel är ett stort projekt och en stor investering för en liten församling. Även regelbunden service och ibland större underhållsåtgärder kräver resurser. Thuléorgeln kan för närvarande anses vara i gott skick. Hur är instrumentet uppbyggt och hur har man gått till väga för att bevara det funktionsdugligt? Föreliggande skrift utgör en översikt över Korpo kyrkas orgelhistoria.

Jag tackar filosofie magister och kantor Mikael Granlund för benägen hjälp vid materialsamlandet ur Korpo församlings arkiv och diplomorganist Anders Storbacka för sakgranskning.

Pargas den 30 april 2022

Birgitta Sarelin

Orgeln i Korpo kyrka var från första början tänkt att byggas på en läktare. Ritningen är "Gillad och till efterrättelse fastställd i Helsingfors, af Ekonomie Departementet i Kejsarliga Senaten för Finland, den 19. juli 1870".

Korpo kapellförsamlings arkiv.

Korppoon kirkon urut suunniteltiin alusta alkaen rakennettaviksi parvelle. Piirustuksessa merkintä "Hyoäksi havaittu ja toteutettavaksi vahvistettu Helsingissä, Suomen Keisarillisen Senaatin Talousosastolla, 19. heinäkuuta 1870". Korppoon seurakunnan arkisto.

Den första orgeln i Korpo kyrka

Ett litet orgelpositiv med tre och en halv stämman skänktes år 1675 till Korpo kyrka av hopmannen Christian Petzsche. En hopman (hauptman) var en person som hade befäl eller uppsikt över något, förordnad av till exempel en världslig eller en andlig myndighet, dvs. en förvaltningschef. Orgelpositivet sades vara värt 400 koppardaler. Martti Hela nämner den biskopsvisitation som hölls den 16–17 oktober 1692, då det sades om positivet att det var "vackert", och att man inte skulle låta det förstöras genom dålig skötsel eller genom att inte använda det. Därför beslöt man att Daniel Lithon (namnet stavas även Litthou eller Litthon), som dittills hade skött om det och tjänat församlingen genom att spela på det skulle avlönas.

Natten till den 23 maj 1709 slog blixten ner i kyrkan så taket förstördes. Orgelpositivet skadades vid branden, men reparerades av klockaren och organisten Daniel. Ännu i kyrkans inventarieförteckning 4.9.1757 nämndes ett söndrigt positiv, men en tid därefter återstod bara rester av pipor och bälgar. Domkyrkoorganisten Carl Petter Lenning från Åbo rapporterade i januari 1768 att det hade funnits en liten orgel, av vilken bara dess lilla väderlåda, två små bälgar och några träpipor fanns kvar uppe på läktaren på korets norra sida. Prosten Henric Carpelius sände år 1770 till domkapitlet i Åbo för direktör Abraham Hülphers räkning en beskrivning av det forna orgelverket. I kyrkan fanns då "lemningar af pipor och 2 bälgar". År 1874 beslöt man att dessa rester skulle skänkas till Fornminnesföreningen, men på Nationalmuseet finns det inga delar av något litet orgelpositiv från Korpo.

Anders Thulés orgel

Beslutet att köpa orgel och finansieringen av projektet

Korpo församling verkar ha varit utan orgel i sin kyrka i ca 150 år. Det finns mycket få spår i kyrkostämmoprotokollen om orgelanskaffning. På kyrko-

stämman den 23 maj 1869 valdes "klockare och orgelnistelev" Julius Lingonblad från Nykarleby till klockare. Villkor för tjänstens besättande var att den sökande skulle ha "den kunskap i orgelspelning som utgjorde vilkor för klockartjänstens uträttande". Församlingen hade alltså diskuterat orgelköp, men inga spår av en sådan diskussion har visat sig vid genomgången av protokollen. Det framgår inte heller om församlingen kände till andra orgelbyggare än Anders Thulé, som hade ett etablerat orgelbyggeri i Kangasala, vid den tiden Finlands enda. Korpoborna kan dock knappast ha varit okunniga om att Pargasborna hade skaffat sin kyrkorgel från Stockholm år 1862.

På kyrkostämman den 27 mars 1870 diskuterades finansieringen av orgelanskaffningen. Korpoborna hade redan förut grundat en orgelkassa för insamling av frivilliga gåvor, och till den hade 1 300 mark influtit. Åtskilliga Korpobor donerade efter förmåga, i synnerhet i samband med läsförhör. Här kan till exempel nämnas läslagen Retais, Syvälax och Böhle, Hvasby och Bendby, men också längre bort belägna läslag som Jurmo och Aspö. Förmögnare ståndspersoner donerade som enskilda och gav större summor. Så antecknades till exempel "Herr Apothekar Stigzelius" för 200 mark och "Kronolänsmannen Ehrman" för 40 mark.

Församlingen hade enligt det nämnda protokollet redan vidtalat länsarkitekten Carl Johan von Heideken och orgelbyggaren Thulé, som meddelade att ett orgelverk skulle kosta minst omkring 3 200 finska mark. Den felande summan var 1 900 mark. Det var inte bara orgelanskaffningen som belastade församlingen. Även prästgårdarna med uthus behövde åtgärdas, och "såväl fisket som sjöfarten [hade] en längre tid felslagit", så extraordinära åtgärder behövde vidtas. Församlingen anhöll hos domkapitlet i Åbo att få använda medel ur vinsädkassan, en kassa som varje kyrka skulle inrätta efter 1664 för inköp av nattvardsvin. Vinsädkassan bestod av de medel man hade fått av försäljningen av vinsäden. Kassan förvaltades av kyrkvårdarna och redovisades på ett särskilt formulär, infört 1807 som "räkning över vinmedel".

En sexsidig förteckning över donatorerna finns i församlingens arkiv. I redovisningen inräknas också lån av "Bokhållaren Jansson i Ovensor by" på 1 100 mark och en "låneförsträckning" på 1 056 mark ur "Kyrko- & vinsäds-

kassorna”. Kyrkvärden Mickelsson i Böhle ansvarade för mottagandet av lånen. ”Redovisning öfver förenämnde Orgelkassamedel” är undertecknat den 4 december 1870 av kyrkoherde H.G. von Bonsdorff. Summan som inflöt genom donationer och lån var 3 477,96 mark, mer än det som orgeln kostade, men församlingen skulle också enligt kontraktet med orgelbyggaren stå för orgelns transport från Åbo och för de tre orgelbyggarnas boende och mat medan de vistades på orten. Läktarbygget inklusive arkitektarvodet hade givetvis också kostat församlingen pengar.

Kontraktet mellan Korpo församling och Anders Thulé undertecknades den 12 april 1870. Orgeln kostade enligt kontraktet den redan nämnda summan 3 200 finska mark, vilket i 2021 års penningvärde betyder ca 17 100 euro. Korpoborna betalade sin orgel i tre i kontraktet överenskomna rater den 3 maj, 30 juli och 4 november 1870. Thulés kvitteringar finns bevarade i församlingens arkiv.

Orgelbyggaren

Anders Thulé (bilden till vänster ur Museiverkets bildsamlingar, tryckt med tillstånd) föddes år 1813 som Anders Mattsson i byn Tullsta i Kila socken i Västmanland, Sverige. Först tog han namnet Tulle, senare ändrat till Thulé, som kan härledas från hembyns namn. Anders var bondeson, och planen var att han skulle bli klockare, men eftersom han tyckte om att arbeta med tekniska ting begav han sig till Stock-

holm och fick arbete i Gustav Anderssons orgelverkstad. Arbetet i orgelbyggeriet förde honom till Finland, där han var arbetsledare i projekt i Uleåborg 1841 och i Ingå 1842. Också den stora Anderssonorgeln i Åbo domkyrka blev färdig 1842, och där torde Thulé ha varit ledare för monterings- och sannolikt även för intoneringsarbetet. Därefter byggde han orgeln i Ekenäs kyrka som självständig företagare. Den blev klar i slutet av augusti 1844 och samma år den 29 december ingick han äktenskap med Fredrika Wilhelmina Sanngren i Ekenäs. Vid årsskiftet 1844–1845 flyttade

han till Kangasala och grundade där en orgelverkstad. Kangasala Orgelfabrik var den första orgelfabriken i Finland, och den verkade som familjeföretag i fyra generationer till år 1983. Där byggdes över tusen orglar.

Anders Thulés orglar kännetecknas enligt Pentti Pelto av en stor yrkeskunskap, och de förändringar han gjorde i byggnadssätt under sin verksamhet var fåtaliga, trots att han besökte andra orgelbyggares instrument för att hålla sig underrättad om deras metoder och lösningar.

Thulé byggde mekaniska orglar med slejfväderlåda. En slejf är en bräda med hål i och slejfen är kopplad till ett registerandrag. När detta dras ut skjuts slejfen med sina hål in under orgelstämmans pipor. När en tangent trycks ner öppnas spelventilen inne i väderlådan och pipan får luft. Thulés konstruktioner var enkla och pålitliga i drift. Det material han använde var förstklassigt. Av hans 23 kända kyrkorglar hade endast fyra orglar (bland annat Ekenäs) två manualer. Resten hade en manual och självständig eller bihängd pedal. Enligt Erkki Valanki byggde Thulé 30 nya orglar, av vilka några är orglar i mindre bykyrkor, skolorglar och hemorglar. Asko Rautioaho påpekar dock att flera små orglar saknas i Valankis lista.

Fasadpiporna i Thulés orglar är i regel stumma. Det är de också i orgeln i Korpo, vilket gör att arkitekten har fått friare händer vid utformningen av fasaden. Antalet pipor kan vara fler och av annan storlek som stumma än som ljudande eftersom de endast har en estetisk funktion.

Anders Thulé dog år 1872 i Kangasala, ungefär halvtannat år efter att orgeln i Korpo hade tagits i bruk, och orgeln är av allt att döma den sista kyrkorgeln han byggde. Enligt Valankis förteckning byggde Thulé bara den lilla tvåstämmiga orgeln i Kangasala folkskola efter orgeln i Korpo.

Orgelläktaren

Innan orgeln kunde monteras upp behövde den en plats i kyrkan. Lösningen blev som redan antytts att bygga en läktare, vilket även förutsattes i § 14 i det kontrakt man ingick med Thulé: "... undertecknad orgelbyggare uppställer [orgelverket] på förut därtill inredd läktare ..."

Orgelläktaren byggdes enligt Carl Johan von Heidekens ritningar. Skran-
ket hade fotlist och krönlist. I södra delen hade läktaren fyrkantiga speglar,
medan det bröstvärn som var framför orgeln var en rest av den gamla västra
läktaren. Det var klätt med tyg och bar upp delarna till altarskåpet, som
ännu år 1651 verkar ha funnits på sin plats vid altaret. Efter år 1857 hade
dess figurer och baldakiner dock blivit fästa på läktaren. År 1871 målades
orgelläktaren i ekfärg, men senare i vitt och guld. Trappan upp till orgeln
gick under tornbågen.

*Orgelns plats i kyrkan åren 1870–1952.
Museiverkets Bildsamlingar. Tryckt med tillstånd.
Urkujuen sijainti kirkossa vuosina 1870–1952.
Museoviraston Kuvakokoelmat. Painettu luvalla.*

Orgeln 1870–1952

Orgelfasaden ritades av Carl Johan von Heideken i symmetrisk nygotisk stil med ett högre, en aning framskjutande mittparti. Fasadpiporna är gjorda "af rent engelskt tenn med uppdrifna labier – väl polerade". Enligt kontraktet skulle orgelhuset målas i vit oljefärg och bladguld, vilket också antyds av ritningen på sidan 4 i denna skrift. Senare har det målats i andra färger, bland annat i grönt, vilket har framgått genom provskrapningar i färgskikten.

Orgeln skulle få åtta stämmor och bihangspedal. I kontraktets § 2 redogjordes för vilka stämmor det var fråga om och vilket material de skulle byggas av. De åtta var följande:

Principal 8 fot	Octava 2 fot	Viola di gamba 8 fot
Octava 4 fot	Borduna 16 fot	Flauto 4 fot
Qvinta 3 fot	Dubbelflöjt 8 fot	

Träpiporna gjordes av furu med undantag av Dubbelflöjt, som från och med lilla ("ostrukna") oktaven gjordes av björk och lackerades. Piporna i denna stämma har dubbla labier – de kan sägas sjunga med två "munnar" – och tonen blir starkare än med bara ett labium som är det vanliga. På bilden till vänster ses ett prov

på Anders Thulés vackert skrivna registerskyltar. Bild av stämman på s. 25.

Orgeltenn (enligt kontraktet 0,75 tenn och 0,25 bly) användes för de stämmor som helt eller delvis hade metallpipor i följande: principalstämmorna (också Octava och Qvinta) och Viola di gamba. Sistnämnda stämma hade gemensamma pipor i lägsta oktaven med Dubbelflöjt. Orgelmetall (0,65 tenn och 0,35 bly) användes för Bordunas metallpipor och för hela stämman Flauto.

I kontraktet redogörs i detalj för material och byggnadssätt även för orgelns övriga delar: traktur- och registermekanik, väderlåda och bälgssystem. Tätningarna gjordes med skinn. Den fick också ett oktavkoppel "för att angifva en octav högre ton tillika med den som på klaveret nedtryckes". Kopplet fungerade från ettstrukna c via en järntrampa ovanför pedalen.

Orgeln "intoneras och stämnes i orchester tonhöjd [enligt Rautioaho ca 3/4 tonsteg högre än nutida normal stämning] med liksväfvig temperatur och intoneras omsorgsfullt, så att icke allenast hvarje stämma erhåller sin egendomliga karakter utan ock att tonen på samma gong blifver behaglig och kraftfull". Orgeln har gavelspelbord. Den fick två års garanti.

Orgeln byggdes i Thulés verkstad i Kangasala och uppsattes hösten 1870. Besiktningsutlåtandet är undertecknat av musikdirektör Carl Th. Möller och Åbo domkyrkas kantor C.J. Gröndahl den 3 november 1870. De fann att

... Herr Thulé [hade] i fullkomlig öfverensstämmelse med omstående deröfver afslutadt kontrakt fullgjort sitt åliggande på ett utmärkt tillfredställande sätt, sålunda, att det, såväl till sin yttre structur utgör en prydnad för Kyrkan, som äfven till sin mekaniska sammansättning, stämmornas arbete och intonation, fullt motsvarar de anspråk man gjort sig på ett verk, som på en gång skall utgöra en prydnad och gagna till andaktens höjande i templet – hvilket vitsord det är oss en glädje att härigenom uttala.

Besiktningsmännen gick inte in på några detaljer i själva orgelbygget eller på orgeln som instrument, och det är förvånande hur pass mycket de betonade orgelns estetiska värde som prydnad för kyrkorummet.

På kyrkostämma den 13 november samma år (§ 2a) konstaterades att Lingonblad, klockaren i församlingen, som år 1868 sökt den lediganslagna tjänsten som klockare "under förutsättning att få mottaga jemväl orgelnist-sysslan härstädes om och såsnart en sådan under hans tid kunde komma till stånd" nu var "sjelfskrifven" att också vara orgelnist.

Genom orgelfasadtexten "Lofsjunger Herran", som finns redan på ritningen och betyder "Lovsjung Herren", uppmanar orgeln hela församlingen till lovsång. Dess bärande stämmor gör den också till en utmärkt ackompanjatör av psalmsång.

Orgeln flyttas ner från läktaren

och kommer i konflikt med orgelrörelsens ideal 1953–1975

Kyrkan restaurerades åren 1952–1953, och i samband med detta revs alla läktare. Det nuvarande lektoriet med skrank från 1400-talet uppfördes. Orgeln flyttades ner till korets norra sida med fasaden vänd mot altaret. Liturgiskt sett är det en utmärkt plats för orgeln, men fasadarkitektoniskt sett är det inte en optimal lösning. I samband med flytten försågs orgeln med elektrisk fläkt och orgeltrampare för de två bälgarna behövdes inte längre.

På 1920-talet uppstod det i Tyskland en orgelrörelse vars anhängare ansåg att den då moderna orgelbyggartekniken var bättre än den gamla. Den gick ut på att man kopierade historiska orglars, företrädesvis barockorglars, dispositioner och mätte upp pipornas mensurer (en pipas olika mått) noggrant, men man arbetade med moderna verktyg och material. Orgelbyggarna strävade efter att åstadkomma en gammal klang med modern teknik, men i själva verket åstadkom de ett nytt klangideal. Orgelrörelsen kom också till Finland, och Houtskärs församling hade redan 1954 fått en orgel byggd enligt orgelrörelseprinciper. Under 1960- och 1970-talen uppstod i Korpo frågan vad man skulle göra med Thulés orgel. Den bedömdes vara hopplöst omodern enligt en enig expertis, som ansåg att orgeln var ett museiföremål. Klangens sades vara för tjock och stark. Den var dessutom alltför liten och begränsad med tanke på de kyrkomusikaliska krav som orgelrörelsen ställde. Enligt ett referat i Hufvudstadsbladet 8.2.1966 hade dock kyrkostyrelsens orgelkommitté föreslagit att "den gamla klangmassan bör bevaras och orgeln tillbyggas".

Orgeln ombyggd enligt orgelrörelseideal 1975–2014

I början av 1970-talet hade församlingen begärt offerter bland annat från Kangasala orgelfabrik. År 1972 ansåg Kyrkans Orgelkommitté i sitt utlåtande att fabriken offert var den bästa därför att den tog hänsyn till orgelns betydande historiska värde genom att bevara det gamla instrumentet som sådant. I offerten hade orgelfabriken planerat den begärda tillbyggnaden (den blivande andra manualens pipverk) som ryggspositiv, men det ansåg orgelkom-

mittén vara en dålig lösning. I stället föreslog man att det nya pipverket skulle placeras bakom huvudorgeln som ett svällverk, vilket betyder att verkets pipor skulle byggas in i ett skåp med luckor som går att öppna och stänga under spelning för att åstadkomma starkare och svagare volym. Så blev det också. Antalet stämmor och vilka de skulle vara varierade något under processen. I ett skede föreslogs en åttafots Violoncell i pedalen, men den stämman byggdes inte. I en redogörelse daterad den 1 augusti 1972 hade orgelfabriken inte för avsikt att göra några ändringar i Thulés disposition. Den sades vara synnerligen intressant och representera en mellanform mellan barocktiden och sekelskiftet 1800–1900, eftersom den saknade blandstämma ("flerkörig" stämma där fler än en pipa ljuder då man trycker ner en tangent) och tungstämma, men fyrafots och tvåfots stämmor fanns.

Kontraktet mellan Korpo församling och Oy Kangasalan Urkutehdas Ab undertecknades den 25 juli 1974. Församlingens av kyrkofullmäktige utsedda undertecknare var dess vice ordförande Rudin Eneberg och förvaltningsnämndens ordförande Börje Jansén. Orgelfabriken åtog sig att utvidga och bygga om orgeln till 14 stämmor enligt offert från den 22 maj samma år för priset 92 525 mark. I 2021 års penningvärde är detta 94 235 euro.

Trots 1972 års avsikt att inte ändra något i Thulés orgel står det ändå i kontraktet att Borduna 16' görs om till Subbas 16' för den blivande självständiga pedalen och till Gedackt 8' i svällverket (den planerade andra manualen). Eftersom Bordunas pipor inte räckte till för både Subbas och Gedackt behövde pipor också nyttillverkas. En ny stämma, Flöjt amabile 8' "gjord med gamla mensurer", installerades på Bordunas plats på väderlådan. Så omgjordes då fundamentet i Thulés disposition genom att 16-fotsstämman flyttades och delades och en 8-fotsflöjt sattes in i stället. Flöjt amabile kom från Petter Lybecks orgel (1877) i Munsala kyrka, men stämman var möjligen byggd av Johan Råman redan på 1830-talet. Att en stämma från Munsala sattes in i orgeln i Korpo beror antagligen på att Kangasala orgelfabrik samtidigt med arbetet i Korpo byggde om 1700-talsorgeln i Munsala. Orgelbyggare samlar ofta på sig delar som avlägsnas ur de orglar de arbetar med för återanvändning.

Helt nyttillverkade stämmor som planerades för det nya svällverket var Principal 4', Spetsflöjt 4', Waldflöjt 2' och en trekörig Scharf, en blandstämma som var en viktig klangkrona enligt orgelrörelsens uppfattning. Svällverket fick också en Tremulant, ett spelhjälpmedel som ger en vibratoliknande effekt genom att luftströmmen försätts i svängning och tonhöjden förblir intakt. Tremulanten är tänkt att till exempel lyfta fram en solostämma.

Orgeln förblev mekanisk till traktur och registratur. Spelbordet måste byggas helt nytt på grund av att en manual tillkom. Stämningen gjordes om till normalstämning (a¹ sattes till 442 Hz), och därför försågs varje Thuléstämma med en ny lägsta pipa i basen. Oktavkopplet togs bort. Orgeln fick en ny fläkt, och tio års garanti i det fall att felet var fabriken, som exempelvis undermåligt arbete eller material.

På bilden till vänster ses andra manualens och pedalens registerandrag. De placerades åtskilt från första manualens andrag vid sidan av manualerna. Stavningen på registerskyltarna skiljer sig från kontraktet vad gäller Gedackt och Waldflöjt. I kontraktet var det rätt.

Orgeln avsynades av Asko Rautioaho och mottogs i församlingen av Börje Jansén och kyrkoherde Gustav Stenbäck den 12 februari 1975.

* * *

Egentligen är det ganska märkligt hur grannförsamlingarna Nagu och Korpo kunde komma till mycket olika slutsatser om sina historiska orglar i början av 1970-talet. Kyrkans orgelkommitté var expertorgan i båda församlingarna. Schwanorgeln i Nagu från 1791 var utdömd och dessutom i mycket dåligt skick, men efter att de anlidade experterna hade insett orgelns stora historiska värde lät församlingen genomföra en historiskt-vetenskaplig res-

taurering. I Korpo behöll man Thulés stämmor – förutom att man delade på Borduna 16' och gav stämman en annan funktion – och byggde till enligt samtidens klangideal. Hade kanske de olika lösningarna som församlingarna efter expertinrådan gick in för att göra med att orgeln i Nagu var nästan 80 år äldre än orgeln i Korpo och att Olof Schwan på sin tid var en av Sveriges främsta orgelbyggare? Orgelns höga ålder och det faktum att det finns få 1700-talsorglar i Finland, samt att det var fråga om den enda bevarade Schwanorgeln i Finland gjorde att även Museiverket var inkopplat i fallet Nagu. Thuléorglar är däremot inte lika sällan förekommande i Finland. Genom tillbyggnaden fick Korpoborna en lite mångsidigare orgel.

Orgeln stilmässigt tillbaka till Thulé 2014

Orgelrörelsens strikta barockorgelideal minskade med tiden i betydelse. I stället började man ibland bygga regelrätta stilkopior av olika tiders orglar och även orglar som kunde återge så många stilar som möjligt. Orgelexperterna blev också mer medvetna om att det var värdefullt att bevara gamla orglar, restaurera dem och återskapa den klang de en gång hade i den mån det lät sig göras.

När orgeln i Korpo på 2000-talet blev i sådant oskick att temporära lösningar inte längre var möjliga behövde den en större översyn. Då kontaktades Delegationen för orgelärenden vid Kyrkostyrelsen, som gav ett utlåtande den 30 december 2008 på basen av en besiktningsrapport av director musices Sixten Enlund. Pargas kyrkliga samfällighet gick in för att följa ett mera omfattande renoveringsalternativ, vilket innebar att gå tillbaka till ursprunget, dvs. att bygga om orgeln i Thulés anda och få bort blandningen av nytt och gammalt så att en enhetlig klang kunde åstadkommas. Offerter inlämnades, och samfälligheten antog anbudet från Urkurakentamo Veikko Virtanen Oy, daterat den 24 april 2012. Priset utan moms var 52 300 euro, vilket i 2021 års värde är 56 634 euro. Orgeln skulle vara klar senast den 29 mars 2014 och för arbetet utlovades fem års garanti för alla förnyade delar.

Igen en gång gick Korpoborna till aktion. De grundade en orgelfond och samlade in 5 300 euro till finansieringen, vilket var cirka tio procent av

det nämnda priset. Korpo kapellförsamling hade ansvarspersoner, bland dem kantor Mikael Granlund. De åtgärder som företogs var omfattande. Sixten Enlund var församlingens övervakare och slutgranskare av arbetet. Hans rapport den 15 juni 2014 ligger som grund för framställningen nedan, men i enstaka detaljer används även kontraktet mellan orgelfirman och Pargas kyrkliga samfällighet. Här listas bara ett axplock av åtgärderna.

Konstruktionerna rengjordes och luftläckage som fanns tätades. Vädersystemets fläkt, bälgar och regulatorer kontrollerades och brister åtgärdades.

Samtliga mekanikdelar rengjordes och reglerades. Pipor som hade blivit buckliga eller hade andra skavanker åtgärdades. Väderlådan där Thulés pipor stod åtgärdades så att delar som var felaktiga byttes ut, spelventilerna rengjordes och deras funktion kontrollerades. Slejferna, de anordningar som är förbundna med registerandragen, åtgärdades så att de rörde sig klanderfritt. Registermekaniken ombyggdes till vissa delar. Det superoktavkoppel ($1/4'$) som ursprungligen fanns i Thulés orgel men avlägsnades 1975 återskapades. Ett nytt, mera stil-

enligt spelbord med pedalklaviatur tillverkades och registerandragen fick handmålade porslinsskyltar. En orgelbänk i gammal stil byggdes senare.

Piporna från Borduna 16' hade 1975 omformats till Subbas och Gedackt och placerats på annan plats i orgeln. Borduna återskapades 2014 på Thulés väderlåda av gammalt pipmaterial (bilden till höger), men på grund av utrymmebrist måste man utelämnas stora oktaven. År 1975 sattes tillbyggnaden (andra manualen) i svällskåp, men detta revs delvis för att

pipornas ljud skulle höras bättre. Den treköriga stämman Scharf från 1975 var totalt väsensfrämmande för Thuléorgelns koncept. Den avlägsnades och i dess ställe insattes stämman Flöjt amabile 8', som fanns från tidigare i orgeln, då den hade installerats i stället för Borduna i första manualen år 1975. Nu byggdes den på ny pipstock, alltså i andra manualen, och kompletterades i basen med Gedackt. Andra manualens pipor omintonerades helt inom ramen för vad de delvis trånga mensurerna tillät. För övrigt kontrollerades intonation och stämning i hela orgeln, och då förstärktes första manualens Viola di Gamba.

Fasadens överbyggnad i mittfältet rekonstruerades. Den hade avlägsnats redan i samband med flytten från läktaren till koret. Sixten Enlunds slutplädering efter genomgången av vad som hade gjorts i orgeln lydde:

Avslutningsvis kan jag konstatera att reparations- och ombyggnadsarbetena är utförda kontraktsevenligt och med skicklighet och största omsorg. En etapp på vägen för att hålla den historiskt värdefulla Thuléorgeln i bättre skick än tidigare har därmed uppnåtts. Orgelns kraftiga, men också nyansrika klang är enastående. Att orgelns stämmor nu igen vilar på 16-fots grund och får sin lyster med hjälp av det återinsatta oktavkopplet är en rikedom till fröjd för församlingen och dess kantor. Regelbundet underhållen skall orgeln kunna tjäna församlingen väl under kommande decennier.

Korpoborna och kantorn har alltså all orsak att vara nöjda med orgeln. Så här sade kantor Mikael Granlund, citerad i Kyrkpressen den 21 augusti 2014: "Det är Korpobornas orgel som Korpoborna har jobbat för, det är inte min orgel. Jag bara spelar på den."

Alkusanat

Korppoon kirkon nykyiset urut ovat peräisin vuodelta 1870. Rakentajana oli Anders Thulé, joka perusti Suomen ensimmäisen urkurakentamon Kangasalle. Vuonna 2020 urut olivat palvelleet kirkossa 150 vuoden ajan. Tätä virsitanpylvästä vietettiin tuolloin asianmukaisin juhlallisuuksin.

Kirkkourut eivät ole marketeista löytyvää hyllytavaraa. Urkujen hankkiminen on mittava projekti ja se vaatii pieneltä seurakunnalta resursseja niin investointivaiheessa kuin soittimen elinkaaren aikana toteutettavan huollonkin yhteydessä. Nykyisellään Korppoon kirkon urkuja voidaan pitää hyväkuntoisina. Miten soitin rakennettiin ja miten on menetelty sen pitämiseksi toimintakuntoisena? Tämän kirjasen tehtävänä on luoda katsaus Korppoon kirkon urkujen historiaan.

Kiitän filosofian maisteri, kanttori Mikael Granlundia suuresta avusta aineiston keräämisessä Korppoon seurakunnan arkistosta sekä diplomiurkuri Anders Storbackaa hänen osoittamastaan asiantuntemuksesta.

Paraisilla, 30. huhtikuuta 2022

Birgitta Sarelin

Korppoon ensimmäiset urut

Vuonna 1675 hopmanni Christian Petzsche lahjoitti Korppoon kirkolle pienen kolme ja puoli äänikertaa käsittäneen urkupositiivin. Hopmanni (saks. Hauptmann) oli esimerkiksi maallisen tai hengellisen viranomaisen määräyksestä päällysmiehen tai valvojan tehtävää hoitava henkilö, eräänlainen hallintopäällikkö. Urkupositiivin arvoksi sanottiin 400 kuparitaalerialia. Martti Hela mainitsee 16–17. lokakuuta 1692 toimitetun piispantarkastuksen, jonka yhteydessä positiivi arvioitiin ”kauniiksi”, ja todettiin, ettei soittimen soisi tuhoutua huonon ylläpidon tai käyttämättä jättämisen seurauksena. Siksi päätettiin, että Daniel Lithonille (nimestä on myös muodot Litthou sekä Litthon), joka siihen saakka oli huolehtinut soittimesta ja palvellut seurakuntaa soittamalla sitä, olisi maksettava palkkaa.

Aamuyöstä 23. toukokuuta 1709 salama iski kirkkoon tuhoten sen katon. Urkupositiivi vaurioitui palossa, mutta lukkari ja urkuri Daniel kunnosti sen. Vielä 4.9.1757 päivätyssä kirkon irtaimistoluettelossa esiintyy maininta rikko- naisesta positiivista, mutta myöhemmin oli jäljellä enää pillien ja palkeiden rippeitä. Turun tuomiokirkon urkuri Carl Petter Lenning raportoi tammi- kuussa 1768, että kirkossa oli ollut pieni urkusoitin, mutta että siitä oli ylhäällä kuorin pohjoispuoleisella parvella jäljellä enää pieni ilmalaatikko, kaksi paljetta sekä muutama puinen pilli. Rovasti Henric Carpelius lähetti johtaja Abraham Hülphersin toimeksiannosta Turun tuomiokapitulille kuvauksen vanhoista uruista. Kirkosta löytyi tuolloin ”pillien sekä kahden palkeen jäännökset”. Vuonna 1874 päätettiin näiden jäännösten lahjoittamisesta Muinaismuistoyhdistykselle, mutta Kansallismuseon hallussa ei ole min- käänlaisia Korppoosta peräisin olevia pienen urkupositiivin osia.

Anders Thulén urut

Urkujen hankkimista koskeva päätös sekä hankkeen rahoitus

Korppoon kirkko oli kaikesta päätellen ilman urkuja noin 150 vuoden ajan. Kirkonkokouksen pöytäkirjoihin on urkujen hankinnasta jäänyt hyvin vä-

häisiä jälkiä. Pöytäkirjan mukaan 23. toukokuuta 1869 pidetyssä kirkonkokouksessa lukkariksi valittiin Uudestakaarlepyystä kotoisin oleva ”lukkari ja urkurioppilas” Julius Lingonblad. Virkaan asettamisen ehtona oli, että haki- jalla olisi ”lukkarin viran hoidon edellyttämä urkujensoittotaito”. Seura- kunnan piirissä oli siis ilmeisesti käyty keskusteluja urkujen hankkimisesta, mutta mitään viitteitä sellaisista keskusteluista pöytäkirjoista ei löydy. Asiakirjoista ei ilmene sekään, tiedettiinkö seurakunnassa muitakin urku- jenrakentajia kuin Anders Thulé, jolla oli Kangasalla vakiintunut urku- rakentamo, sen ajan Suomen ainoa. Korppolaiset eivät kuitenkaan voineet olla tietämättä sitä, että paraislaiset olivat hankkineet urut omaan kirkkoon- sa Tukholmasta vuonna 1862.

Kirkonkokouksessa 27. maaliskuuta 1870 keskusteltiin urkuhankkeen rahoituksesta. Korppolaiset olivat jo aiemmin perustaneet urkukassan va- paaehtoisten lahjoitusten keräämiseksi, ja siihen oli kertynyt 1 300 markkaa. Lukuisat korppolaiset lahjoittivat kykyjensä mukaan, eritoten kinkereiden yhteydessä. Tässä yhteydessä mainittakoon Retaisten, Syvälaxin ja Böhlen, Hväsbyn ja Bendbyn kinkeripiirit mutta myös etäämmällä sijaitsevat kuten Jurmon sekä Aspön kinkeripiirit. Vauraammat säätyläiset antoivat lahjansa yksityishenkilöinä lahjoittaen suurehkoja rahamääriä. Täten esimerkiksi merkittiin ”Herra Apteekkari Stigzeliuksen” antaneen 200 markkaa sekä ”Kruununnimismies Ehrmanin” antaneen 40 markkaa.

Mainitun pöytäkirjan mukaan seurakunta oli jo kääntynyt lääninarkki- tehti Carl Johan von Heidekenin sekä urkujenrakentaja Thulén puoleen, joista jälkimmäinen oli ilmoittanut urkujen hinnaksi vähintään noin 3 200 markkaa. Tästä määrästä puuttui vielä 1 900 markkaa. Urkujen hankinta ei ollut ainoana rasitteena seurakunnalle. Pappilat ulkorakennuksineen kai- pasivat toimenpiteitä, ja lisäksi ”sekä kalastus että merenkulku olivat pi- temmän aikaa jääneet tavoitteesta”, joten poikkeuksellisiin toimenpiteisiin oli ryhdyttävä. Seurakunta anoi Turun tuomiokapitulilta lupaa käyttää vii- nijväkassan varoja. Jokaisen kirkon oli vuoden 1664 jälkeen perustettava tällainen kassa, johon kerättiin ehtoollisviinin hankkimista varten myydyin viljan tuotto. Kassan hoidosta vastasi kirkkoväärti, ja siitä tehtiin selvitys

erillisellä, vuonna 1807 käyttöön otetulla kaavakkeella, jonka nimi oli "las-kelma viinivaroista".

Kuusisivuinen luettelo lahjoittajista on tallennettu seurakunnan arkis-toon. Selvitykseen luetaan myös "Ahvensaarella asuvan kirjanpitäjä Jans-sonin" myöntämä 1 100 markan laina sekä "Kirkollis- & viinijväkassoista" nostetut 1 056 markkaa. Böhlessä asuva kirkkoväärti Mickelsson vastasi lai-nojen vastaanottamisesta. Selvityksen edellä mainituista urkukassavaroista "Redovisning öfver förenämnde Orgelkassamedel" on allekirjoittanut 4. joulukuuta 1870 kirkkoherra H.G. von Bonsdorff. Lahjoitusten sekä lainojen kautta kassaan kertyi 3 477,96 markkaa, ylittäen urkujen kauppahinnan, mutta seurakunnan oli sopimuksen mukaan vastattava urkujen kuljetuk-sesta Turusta sekä kolmen urkujenrakentajan majoittamisesta ja muonituk-sesta heidän oleskellessaan paikkakunnalla. Luonnollisesti sekä urkupar-ven rakentamisesta että arkkitehdin palkkiosta koitui seurakunnalle lisä-kuluja.

Korppoon seurakunnan ja Anders Thulén välinen sopimus allekirjoi-tettiin 12. huhtikuuta 1870. Urkujen kauppahinta oli sopimuksen mukaan jo mainitut 3 200 Suomen markkaa, vuoden 2021 rahan arvon mukaan noin 17 100 euroa. Korppolaiset maksoivat urkunsaa kolmessa sopimuksen-mukaisessa erässä, 3. toukokuuta, 30. heinäkuuta sekä 4. syyskuuta 1870. Thulén kuittaukset on tallennettu seurakunnan arkistoon.

Urkujen rakentaja

Anders Thulé (kuva vasemmalla Museoviraston ku-vakokoelmista, painolupa saatu) syntyi Anders Matts-sonina vuonna 1813 Ruotsin Västmanlannissa sijait-sevassa Kilan pitäjän Tullstan kylässä. Alkuun hän otti sukunimekseen Tulle, sittemmin muokattu muo-toon Thulé, joka voidaan johtaa kotikylän nimestä. Anders oli maanviljelijän poika, ja suunnitelmien mukaan hänestä piti tulla lukkari, mutta koska hän mielellään työskenteli teknisten asioiden parissa, hän lähti Tukholmaan

saaden töitä Gustav Anderssonin urkutehtaalta. Urkurakentamon työt toivat hänet Suomeen, jossa hän toimi työnjohtajana Oulussa 1841 sekä Inkoossa 1842. Myös Turun tuomiokirkon suuret Anderssonin urut valmistuivat 1842, ja sielläkin Thulé lienee toiminut asennustyön ja todennäköisesti myös intonaationtyön johtajana. Tämän jälkeen hän rakensi Tammisaaren kirkon urut itsenäisenä yrittäjänä. Urut valmistuivat elokuun loppupuolella 1844 ja 29. joulukuuta samana vuonna hän solmi avioliiton Tammisaaressa Fredrika Wilhelmina Sanngrenin kanssa. Vuodenvaihteessa 1844–1845 hän muutti Kangasalle perustaen sinne urkurakentamon. Kangasalan Urkutehdas oli Suomen ensimmäinen ja se toimi perheyrityksenä neljän sukupolven ajan vuoteen 1983 saakka. Tehdas valmisti yli tuhat urkua.

Tunnuksenomaista Anders Thulé'n uruille on Pentti Pellon mukaan suuri ammattitaito, ja hänen aikanaan rakennustapojen muutokset jäivät vähäisiksi, vaikka hän kävi tutustumassa toisten urkurakentajien soittimiin pysyäkseen tietoisena heidän menetelmistään ja ratkaisuistaan.

Thulé rakensi listeilmalaatikoilla varustettuja mekaanisia urkuja. Liste on rei'itetty lauta, joka liitetään rekisterivettimeen. Kun tämä vedetään ulos liste reikineen työntyy äänikerran pillienjalkojen alle. Kun kosketin painetaan alas, ilmalaatikossa sijaitseva soittoventtiili avautuu ja pilliin nousee ilmaa. Thulé'n rakenteet olivat yksinkertaisia ja käyttövarmoja. Hänen käyttämänsä materiaalit olivat ensiluokkaisia. Hänen valmistamistaan 23 kirkkouruista ainoastaan neljät (m.m. Tammisaaren urut) oli kaksisormioiset. Muisa oli yksi sormio sekä erillinen tai liitejalkio. Erkki Valangin mukaan Thulé rakensi 30 uudet urut, joista osa sijaitsee pienissä kyläkirkkoissa toisten ollessa koulu- tai kotiurkuja. Askon Rautioaho toisin huomauttaa monien pikkurukujen puuttuvan Valangin luettelosta.

Thulé'n urkujen julkisivupillit ovat usein mykkiä. Tämä on tilanne myös Korppoon urkujen osalta, antaen arkkitehdille vapaammat kädet julkisivua muotoiltaessa. Mykät pillit voivat poiketa sointuvista lukumäärältään ja kooltaan niiden tehtävänä ollessa toimia ainoastaan koristeina.

Anders Thulé kuoli vuonna 1872 Kangasalla, noin puolitoista vuotta sen jälkeen, kun Korppoon urut oli otettu käyttöön, ja soitin jäi ilmeisesti

hänen viimeisiksi kirkkouruikseen. Valangin luettelon mukaan Thulé rakensi Korppoon urkujen jälkeen ainoastaan Kangasalan kansakoulun pienen kaksiaänikertaisen soittimen.

Urkuparvi

Urkujen pystyttämiseen tarvittiin paikka kirkossa. Asia ratkaistiin aiemmin todetusti rakentamalla parvi, kuten jo oli kirjattu Thulén kanssa solmitun sopimuksen pykälään 14: "... allekirjoittanut urkurakentaja pystyttää [urut] tätä varten ennalta sisustetulle lehterille ..."

Urkulehteri rakennettiin Carl Johan von Heidekenin piirustusten mukaisesti. Lehteri varustettiin jalkalistalla sekä harjalistalla. Parven eteläosassa oli nelikulmaiset peilit, kun taas urkujen edessä oleva reunakaide oli osa vanhasta läntisestä parvesta. Se oli verhoiltu kankaalla, ja kannatti ilmeisesti vielä vuoteen 1651 saakka perinteiseen tapaan alttarilla olleen alttarikaapin osia. Vuonna 1857 alttarikaapin veistokset ja baldakiinit oli kiinnitetty parven kaiteeseen. Vuonna 1871 parvi maalattiin tammenväriseksi, mutta myöhemmin väreiksi tulivat valkoinen ja kulta. Urkuparvelle noustiin torniholvin alitse. Urut sijaitsivat parvella vuosina 1870–1952 (kuva s. 9).

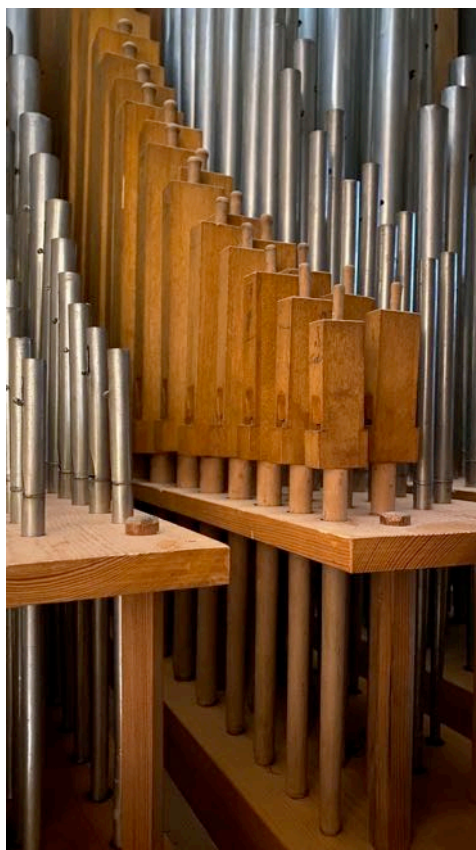
Urut 1870–1952

Urkujen julkisivun suunnitteli Carl Johan von Heideken tasasuhtaista uusgoottilaista tyyliä noudattaen, lisäten siihen korkeamman, jonkin verran eteen korostuvan keskiosan. Julkisivun pillit on tehty "puhtaasta englantilaisesta tinasta tarkoin työstetyin ja hyvin hiotuin huulin". Sopimuksen mukaan urkukaapista tulee "samanaikaisesti sekä miellyttävä että jyrkäv". Sopimuksen mukaisesti urkukaapissa käytettäisiin valkoista öljyväriä sekä lehtikultaa, mihin myös viitataan tämän kirjasen sivulla 4 näkyvässä piirustuksessa. Sitten maalauksessa on käytetty muitakin värejä, muiden muassa vihreää, mikä ilmenee värikerrosten koeraapustuksista.

Urkuihin tulisi kahdeksan äänikertaa sekä liitejalkio. Sopimuksen 2. pykälässä tarkennettiin sovitut äänikerrat ja näiden valmistuksessa käytettävät materiaalit. Tässä sovitut kahdeksan äänikertaa:

Principal 8'	Octava 2'	Viola di gamba 8'
Octava 4'	Borduna 16'	Flauto 4'
Qvinta 3'	Dubbelflöjt 8'	

Puisten pillien rakentamiseen käytettiin mäntyä, poikkeuksena Dubbelflöjt, joka pienestä oktaavista alkaen rakennettiin lakatusta koivusta. Tämän äänikerran pillit varustettiin kaksikertaisin huulin (laabioin) – niiden voidaan sanoa laulavan kahdella ”suulla” – äänen vahvistuessa verrattuna yksihuulisiin, jotka ovat yleisempiä. Kuvassa sivulla 10 tyylinäyte Anders Thulén kauniisti kirjoitetuista äänikertatapeista.

*Puiset pillit kuuluvat äänikertaan Dubbelflöjt.
Träpiporna tillhör stämman Dubbelflöjt.*

Urkutinaa (sopimuksen mukaan 0,75 tinaa ja 0,25 lyijyä) käytettiin ääniker-toihin, jotka kokonaisuudessaan tai osittain muodostuivat metallipilleistä seuraavasti: principal-äänikerrat (ml Octava ja Qvinta) sekä Viola di gamba. Viimeksi mainitun äänikerran alimman oktaavin pillit olivat yhteiset Dub-belflöjt-äänikerran kanssa. Urkumetallia (0,65 tinaa ja 0,35 lyijyä) käytettiin Bordunan metallisiin pilleihin sekä koko Flauto-äänikertaan.

Sopimuksessa selostetaan yksityiskohtaisesti rakennusmateriaalit sekä rakennustavat myös urkujen muun kokoonpanon osalta: soitto- ja hallinta-koneisto, ilmalaatikko sekä palkeisto. Tiivistisiin käytettiin nahkaa. Soitin sai myös oktaaviyhdistimen ”antamaan yhden oktaavin korkeamman äänen samanaikaisesti painettaessa sormion kosketinta”. Yhdistin toimi yksiviivaisesta c-stä alkaen jalkion yläpuolella sijaitsevan rautaisen polkimen kautta.

Urut ”äänitetään ja viritetään orkesterin äänenkorkeudelle [Asko Rautioahon mukaan n. 3/4 nykyistä sävelaskelta normaalia korkeampi] tasavirriteistä temperatuuria noudattaen ja äänitetään huolellisesti siten, ettei jokainen äänikerta ainoastaan soinnu ainutlaatuisen luonteensa mukaisesti vaan myös kuulu miellyttävästi ja voimakkaasti”. Urkuihin tuli päätysoit-topöytä. Soittimelle myönnettiin kahden vuoden takuu.

Urut rakennettiin Thulén tehtaalla Kangasalla ja pystytettiin syksyllä 1870. Katsastuskertomuksen allekirjoittivat musiikkijohtaja Carl Th. Möller sekä Turun tuomiokirkon kanttori C.J. Gröndahl 3. marraskuuta 1870. He totesivat

... Herra Thulén täydellisessä sopusoinnussa liitteenä olevan asiasta solmitun sopimuksen kanssa vieneen tehtävänsä päätökseen erinomaisen tyydyttävällä tavalla siten, että soitin kaunistaessaan ulkoiselta rakenteeltaan Kirkkoa sekä myös mekaanisen kokoonpanonsa, äänikertojen toiminnan ja äänityksen osalta täydellisesti vastaa niitä vaatimuksia, joita ollaan kohdistettu teokseen, jonka odotetaan sekä kaunistavan temppeleitä että kohentavan siinä harjoitettavaa hartautta – minkä arvosanan meidän on täten ilo lausua.

Tarkastajat eivät paneutuneet rakennushankkeen yksityiskohtiin eivätkä urkuihin soittimena, ja on hämmästyttävää lukea, kuinka suuren painoarvon he antoivat urkujen esteettiselle arvolle kirkkotilan koristeena.

Seurakunnan 13. marraskuuta samana vuonna pitämässä kirkkokokouksessa (§ 2a) todettiin, että seurakunnan lukkari Lingonbladia, joka vuonna 1868 oli hakenut vapaaksi julistettua lukkarin virkaa ”sillä ehdolla, että hän saisi vastaanottaa myös urkurin tehtävän, jos sellaisen aikaansaaminen hänen aikanaan toteutuisi”, nyt pidettäisiin ”itsestään selvästi” myös urkurina.

Jo piirustuksistakin löytyvän julkisivun tekstin ”Lofsjunger Herran” (suom. Ylistäkää Herraa) myötä urut kehottavat koko seurakuntaa yhtymään ylistyslauluun. Sen kantavat äänikerrat tekevät soittimesta erinomaisen virrenveisuun säestäjän.

Urut siirretään parvelta

joutuen ristiriitaan urkuliikkeen ihanteiden kanssa 1953–1975

Kirkko entisöitiin vuosina 1952–1953 ja tässä yhteydessä kaikki lehterit purettiin. Nykyinen kuorilehteri 1400-luvulta peräisin olevine kaiteineen rakennettiin. Urut siirrettiin kuorin pohjoispuolelle siten, että julkisivu käännettiin kohti alttaria. Liturgian kannalta sijainti on uruille erinomainen, mutta julkisivuarkkitehtonisesti ratkaisu ei ole optimaalinen. Siirron yhteydessä urut varustettiin sähköisellä puhaltimella, ja kaksille palkeille ei enää tarvittu urkupolkijoita.

Saksassa muodostui 1920-luvulla urkuliike, jonka kannattajat pitivät sen ajan modernia urkujenrakennustekniikkaa vanhaa parempana. Sen ajatuksena oli kopioida historiallisten, etupäässä barokkiurkujen dispositiot mitaten tarkkaan pillien mensuurit (pillien eri mitat), käyttäen kuitenkin nykyaikaisia välineitä ja rakennusmateriaaleja. Urkurakentajien tavoitteena oli vanhan soinnin aikaansaaminen modernia tekniikkaa käyttäen, mutta itse asiassa he loivat uuden ihannesoinnin. Urkuliike rantautui myös Suomeen, ja Houtskarın seurakunta sai jo vuonna 1954 urkuliikkeen periaatteiden mukaan rakennetut urut. Korppoossa heräsi 1960- sekä 1970-luvulla

kysymys Thulén urkujen kohtalosta. Asiantuntijoiden yksimielisen käsityksen mukaan soitin arvioitiin toivottoman vanhanaikaiseksi museoesineeksi. Sointia pidettiin liian paksuna ja voimakkaana. Sitä pidettiin lisäksi liian pienenä ja rajallisena urkuliikkeen asettamien kirkkomusiikillisten vaatimusten kannalta. Kirkkohallituksen urkukomitea esitti kuitenkin Hufvudstadsbladetin 8.2.1966 julkaiseman selostuksen mukaan ”vanhan sointumassan säilyttämistä ja urkujen laajentamista”.

Urkujen uudelleenrakennus urkuliikkeen ihanteiden mukaisesti 1975–2014

Seurakunta oli 1970-luvun alussa pyytänyt tarjouksia muiden muassa Kangasalan urkutehtaalta. Vuonna 1972 Kirkon Urkukomitea piti tehtaan tarjousta parhaana siksi, että siinä huomioitiin urkujen historiallinen arvo säilyttämällä vanha soitin sellaisenaan. Tarjouksessaan urkutehdas oli suunnitellut pyydetyn laajennuksen (tulevan toisen sormion pillistön) selkäpositiivina, mutta urkukomitea piti tätä huonona ratkaisuna. Sen sijaan ehdotettiin, että uusi pillistö sijoitettaisiin varsinaisten urkujen taakse paisutuskaapiksi, mikä tarkoitti pillistön sijoittamista kaappiin, jonka luukut olisivat avattavissa ja suljettavissa soiton aikana äänenvoimakkuuden vahvistamiseksi ja vaimentamiseksi. Tämä myös toteutui. Äänikertojen lukumäärä ja laatu vaihteli jonkin verran prosessin aikana. Eräässä vaiheessa ehdotettiin jalkion varustamista kahdeksanjalkaisella Violoncell-äänikerralla, mutta tätä ei rakennettu. Urkutehtaalla ei ollut 1. elokuuta 1972 päivätyen selostuksen mukaan aikomusta muuttaa Thulén dispositiota. Sitä pidettiin erittäin mielenkiintoisena ja sen sanottiin edustavan barokkiajan ja vuosisadanvaihteen 1800–1900 välimuotoa, koska siitä puuttui sekaäänikerta (”monikuoroinen” äänikerta, jossa useampi pilli soi samanaikaisesti yhtä kosketinta painettaessa) ja kieliäänikerta, mutta sen sijaan soittimeen oli liitetty sekä kaksietä nelijalkaiset äänikerrat.

Korppoon seurakunnan ja Oy Kangasalan Urkutehdas Ab:n välinen sopimus allekirjoitettiin 25. heinäkuuta 1974. Seurakunnan puolesta sopimuksen allekirjoittivat kirkkovaltuuston määrääminä sen varapuheenjohtaja Rudin Eneberg sekä hallintolautakunnan puheenjohtaja Börje Jansén.

Urkutehdas otti tehtäväkseen urkujen laajentamisen 14 äänikertaa käsitäväksi 22. toukokuuta samana vuonna annetun tarjouksen mukaisesti urakkahinnan ollessa 92 425 markkaa. Vuoden 2021 rahassa tämä vastaa 94 235 euroa.

Huolimatta vuoden 1972 tavoitteesta olla muuttamatta Thulén uruissa mitään, sopimuksessa sanotaan kuitenkin, että Borduna 16' muutetaan Subbas 16':ksi tulevaa itsenäistä jalkiota ja Gedackt 8':ksi paisuntapillistöä varten (suunniteltu toinen sormio). Koska Bordunan pillistö ei riittänyt kattamaan sekä Subbasin että Gedacktin tarpeita jouduttiin valmistamaan myös uusia pillejä. Uusi äänikerta, Flöjt amabile 8' "tehty vanhojen mensuurien mukaisesti", asennettiin Bordunan paikalle ilmalaatikon päälle. Thulén disposition perustusta muokattiin siis siten, että 16-jalkainen äänikerta siirrettiin ja jaettiin, ja 8-jalkainen huiluäänikerta tuotiin tilalle. Flöjt amabile siirrettiin Petter Lybeckin vuonna 1877 rakentamista Munsalan kirkon uruista, mutta äänikerran saattoi rakentaa Johan Råman jo 1830-luvulla. Äänikerran siirtäminen Munsalasta Korppoon urkuihin johtunee siitä, että Kangasalan urkutehtaalla oli samanaikaisesti työn alla sekä Korppoon urut että Munsalan 1700-luvulta peräisin olevat urut. Urkujen rakentajat ottavat usein talteen työn alla olevista uruista poistettavat osat uusiokäyttöä varten.

Uuteen paisuntakaappiin suunniteltiin uudistuotantona äänikerrat Principal 4', Spetsflöjt 4', Waldflöjt 2' sekä kolmikuoroinen Scharf, urkuliikkeen käsityksen mukaan tärkeän sointikruunun muodostava sekaäänikerta. Paisuntakaappiin sijoitettiin myös Tremulant, soittoapuväline, joka antaa vibratontapaisen tehosteen siten, että ilmavirta saadaan huojumaan äänentaajuuden jäädessä muuttumattomaksi. Tremulantin ajatellaan esimerkiksi korostavan sooloäänikertaa.

Urut säilyivät mekaanisina soittokoneistoltaan sekä rekisteröinniltään. Soittopöytä oli uusittava kokonaisuudessaan uuden sormion takia. Viritystaso muutettiin normaaliviritykseksi (a^1 :n värähtelytasoksi asetettiin 442 Hz), ja tästä johtuen jokainen Thulén äänikerta sai uuden alimman pillin bassoon. Oktaaviyhdistin poistettiin. Urkuihin asennettiin uusi puhallin ja

soittimelle myönnettiin kymmenen vuoden takuu vian johtuessa tehtaan työstä, esimerkiksi ala-arvoisen työn tai materiaalin muodossa.

Kuvassa sivulla 14 näkyvät toisen sormion sekä jalkion rekisteritapit. Nämä erotettiin ensimmäisen sormion rekisteritapeista omaan ryhmäänsä sormioiden viereen. Rekisteritappien oikeinkirjoitukset eroavat sopimuksessa sovitusta äänikertojen Gedackt sekä Waldflöjt osalta. Sopimuksessa nämä olivat oikein.

Urut tarkasti Asko Rautioaho ja soittimen vastaanottivat seurakunnan puolesta 12. helmikuuta 1975 Börje Jansén sekä kirkkoherra Gustav Stenbäck.

* * *

On itse asiassa varsin huomionarvoista se, miten Nauvon ja Korppoon seurakunnat naapuriseurakuntina saattoivat päätyä hyvin erilaisiin johtopäätöksiin historiallisten urkujensa osalta 1970-luvun alussa. Kirkon urkukomitea toimi asiantuntijaraatina kummassakin seurakunnassa. Nauvon kirkon Schwan-urut vuodelta 1791 oli julistettu käyttökelttomiksi ja olivat sitä paitsi hyvin huonokuntoiset, mutta seurakunnan käyttämien asiantuntijoiden havaittua urkujen suuren historiallisen arvon seurakunta päätyi historiallis-tieteelliseen entisöintiin. Korppoossa säilytettiin Thulén äänikerrat, joskin Borduna 16' jaettiin ja äänikerralle annettiin uusi toiminto, ja urkuja laajennettiin sen ajan sointi-ihanteen mukaisesti. Johtuivatkohan erilaiset ratkaisut, joihin seurakunnat asiantuntijalausunnat saatuaan turvautuivat, mahdollisesti siitä, että Nauvon kirkon urut olivat lähes 80 vuotta Korppoon kirkon urkuja vanhemmat ja siitä, että Olof Schwan oli aikanaan Ruotsin parhaita urkujenrakentajia? Urkujen korkea ikä sekä se tosiasia, että Suomessa on vain muutamat 1700-luvulta peräisin olevat urut johtivat siihen, että myös Museovirasto kiinnostui Nauvon tapauksesta. Thulén valmistamat urut eivät ole yhtä harvinaisia Suomessa. Laajennuksen myötä korppoolaiset saivat hieman monipuolisemmat urut.

Urut tyyliltään jälleen Thulén hengen mukaisiksi 2014

Urkuliikkeen tiukka barokkiurkuihanteen merkitys pieneni ajan mittaan. Sen asemesta ryhdyttiin toisinaan rakentamaan eri aikakausien suoranaisia kopioita sekä lisäksi urkuja, jotka saattoivat toistaa mahdollisimman monta erilaista tyyliisuuntausta. Urkualan asiantuntijat havahtuivat myös ajatuksen vanhojen urkujen säilyttämisen ja entisöinnin arvosta ja näiden menneiden aikojen äänimaailman palauttamiseen siinä määrin, kun tämä oli mahdollista.

Korppoon urkujen rapistuessa 2000-luvulla sellaiseen kuntoon, ettei väliaikaisista toimenpiteistä enää ollut hyötyä, oli tullut laajemman huollon aika. Seurakunta kääntyi Kirkon urkuasioiden toimikunnan puoleen, joka antoi director musices Sixten Enlundin laatimaan katsastusraporttiin perustuvan lausuntonsa 30. joulukuuta 2008. Paraisten seurakuntayhtymä taipui laajemman entisöintivaihtoehdon kannalle, jonka mukaan palattaisiin alkulähteille, siis urkujen palauttamiseen Thulén hengen mukaisiksi sekä uuden ja vanhan sekoituksen poistamiseen siten, että saavutettaisiin yhtenäinen äänenväri. Tarjouksia jätettiin, ja seurakuntayhtymä hyväksyi Urkurakentamo Veikko Virtanen Oy:n 24. huhtikuuta 2012 päiväämän tarjouksen. Arvonlisäveroton hinta oli 52 300 euroa, vuoden 2021 rahanarvossa 56 634 euroa. Urkujen oli määrä valmistua viimeistään 29. maaliskuuta 2014 mennessä ja työlle annettiin viiden vuoden takuu kaikkien uusittujen osien osalta.

Jälleen kerran korppoolaiset ryhtyivät toimiin. He perustivat urkura-haston, joka keräsi 5 300 euroa hankkeen rahoitukseen, vastaten noin kymmentä prosenttia mainitusta hinnasta. Korppoon kappeliseurakunnalla oli vastuuhenkilöitä, heidän joukossaan kanttori Mikael Granlund. Ryhdyttiin mittaviin toimenpiteisiin. Sixten Enlund toimi seurakunnan valvojana sekä työn lopputarkastajana. Alla oleva selostus perustuu hänen 15. kesäkuuta 2014 päiväämään raporttiinsa, mutta eräät yksityiskohdat perustuvat urku-tehtaan ja Paraisten seurakuntayhtymän väliseen sopimukseen. Tässä luetellaan ainoastaan poimintoja toimenpiteistä.

Rakenteet puhdistettiin ja havaitut ilmavuodot tukittiin. Ilmanantojärjestelmän puhallin, palkeet sekä ohjaukset tarkistettiin ja puutteet korjattiin.

Kaikki mekaniikan osat puhdistettiin ja tarkistettiin. Vaurioituneet tai muuten puutteelliset pillit korjattiin. Thulén pillien perustuksena toimiva ilma-laatikko korjattiin siten, että vialliset osat vaihdettiin, soittoventtiilit puhdistettiin ja niiden toiminta tarkastettiin. Listeet, rekisterivetimiin liitetyt rakenteet, korjattiin siten, että ne liikkuvat moitteettomasti. Rekisterimekaniikkaa uusittiin eräiltä osin. Thulén uruissa alun perin ollut, mutta 1975 poistettu superoktaaviyhdistin (I/4') luotiin uudelleen. Uusi tyylinmukaisempi jalkiolla varustettu soittopöytä valmistettiin ja rekisteritapit saivat käsin maalatut polsiiniset levyt. Vanhanmallinen urkupenkki valmistui myöhemmin.

Uusi soittopöytä rakennettiin 2014.

Alemman rivin rekisteritapit ohjaavat Thulén äänikertoja. Alhaalla oikealla olevalla polkimella käytetään uudelleenasetettua oktaaviyhdistintä.

Nytt spelbord byggdes 2014.

Nedre radens registerandrag hör ihop med Thulés stämmor. Med trampan längst nere till höger manövreras det återinsatta oktavkopplet.

Borduna 16':n pillit oli vuonna 1975 muokattu äänikerroiksi Subbas ja Gedackt, ja sijoitettu muualle soittimeen. Uuden Bordunan luomiseen Thulén ilmalaatikon päälle käytettiin muualta tuotua kierrätettyä pilliaineistoa (kuva s. 16 oikealla), mutta tilanpuutteen takia suuri oktaavi jätettiin pois. Vuonna 1975 laajennusosa (toinen sormio) sijoitettiin paisutuskaappiin, mutta tämä purettiin osittain pillien paremman kuuluvuuden takia. Vuonna 1975 asennettu kolmikuoroinen Scharf oli Thulén urkujen konseptille täysin vieras. Se poistettiin, ja sen tilalle sijoitettiin Flöjt amabile 8'. Tämä äänikerta oli jo vuonna 1975 asennettu urkuihin, silloin korvaamaan ensimmäisen sormion Bordunan. Nyt se rakennettiin uuden pillitukin varaan, siis toiseen sormioon lisättynä Gedackt-äänikerralla bassossa. Toisen sormion pillit äänitettiin uudelleen kokonaan paikoin ahtaiden mensuurien sallimissa rajoissa. Muutoin koko urkujen intonaatio sekä viritys tarkastettiin, ja silloin ensimmäisen sormion Viola di Gambia vahvistettiin.

Julkisivun keskiosan ylärakenne rekonstruointiin. Se oli poistettu jo siirrettäessä urkuja parvelta kuoriin. Sixten Enlundin loppulausunto urkujen muutostöiden tarkastuksen jälkeen kuului:

Lopulta voin todeta korjaus- ja muutostöiden sujuneen sopimuksen mukaisella tavalla taidokkaasti ja huolellisesti. Näin on eräs välivaihe saavutettu, tavoitteena pitää historiallisesti arvokkaat Thulén urut entistä paremmassa kunnossa. Urkujen voimakas, mutta myös vivahderikas sointi on ainutlaatuinen. Se tosiasia, että urkujen äänikerrat jälleen lepäävät 16 jalan perustuksilla ja saavat loisteensa uudelleen asennetun oktaaviyhdistimen avulla on rikkaus seurakunnan ja sen kanttorin iloksi. Säännöllisesti huollettuina urkujen odotetaan palvelevan seurakuntaa hyvin tulevinä vuosikymmeninä.

Korppoolaisilla sekä kanttorilla on näin ollen täysi syy olla tyytyväisiä urkuihinsa. Näin totesi kanttori Mikael Granlund, jota Kyrkpressen lainasi 21. elokuuta 2014: "Nämä ovat korppoolaisien urut, joiden eteen korppoolaiset ovat tehneet työtä, eivät minun. Minä ainoastaan soitan niitä."

Källor och litteratur/Lähteet ja kirjallisuus

Källor/Lähteet

Korpo kyrkoarkiv/Korppoon kirkkoarkisto:

Anders Thulés kvitton över mottagna penningmedel 3 maj och 30 juli 1870.

Besiktningensutlåtande över orgeln (Carl Th. Möller och C.J. Gröndahl) 3 november 1870.

Förteckning öfver av undertecknad mottagna medel och löfte derom till ett 1870 anskaffadt 8-stämmigt Orgelverk för Korpo Kyrka; Redovisning öfver Förenämnde Orgelkassamedel 1870, 4. December 1870, H.G. von Bonsdorff.

Granlund, Mikael, *Några nedslag i Korpo orgelns historia*, Orgeln 150 år, programbladstext till Helgmålsmusik 26.9.2020.

[Kontrakt avslutadt] Emellan Korpo församling å ena sidan och Orgelbyggaren A. Thulé å andra sidan, 12. April 1870.

Korpo kyrkas orgel. Övervakningsrapport och slutgranskning 15.6.2014 av Sixten Enlund.

Sockenstämmoprotokoll 27.3, 10.4, 23.5 och 13.11.1870.

Sopimus Korppoon kirkon urkujen peruskorjauksesta, osapuolet Paraisten seurakuntayhtymä ja Urkurakentamo Veikko Virtanen Oy (tarjouksen päivämäärä 24.4.2012). Kontraktet baserar sig på offerten.

Överenskommelse mellan Korpo församling och Oy Kangasalan Urkutehdas Ab 25.7.1974 samt övriga handlingar rörande orgelfrågan innan kontraktet uppgjordes.

Litteratur/Kirjallisuus

Böckerman-Peitsalo, Anna Maria, *Objektivitet och liturgisk förankring. Strävanden att införa ny saklighet inom kyrkomusik och gudstjänstliv i Borgå stift åren 1923–1943*. Diss. Åbo: Åbo Akademis förlag 2005.

Expertutlåtande: Korpo kyrkas orgel mogen för muséet! [anteckning om tidning och datum saknas i urklippet, verkar vara slutet av 1960-talet eller början av 1970-talet.]

Granström, Thor, "Nagu församling och prästerskap", – *Nagu sockens historia* I. Nagu: Nagu kommun 1992, s. 63–216.

Hela, Martti, *Vanhojen urkujemme vaiheita*, Porvoo: WSOY 1924. Diss. Helsingin yliopisto.

Hellsten, Hans, *Instrumentens drottning. Orgelns historia och teknik*. Stockholm: Natur och Kultur 2002.

Korpo kyrkofge beslöt reparera orgeln, *Hufvudstadsbladet* 8.2.1966.

- Martikainen, Juhani, *Orglar i Finland från tiden 1600–1800 – deras byggare, historia, konstruktion och stil*. Diss. Helsingfors: Sibelius-Akademien 1997.
- Nikula, Sigrid, Åbolands prosteri I, Borgå stift, del I, *Finlands kyrkor/Suomen kirkot*. Helsingfors/Helsinki: Museiverket/Museovirasto 1973.
- Pelto, Pentti, *Kaksi suomalaista urkuperinnettä*. Helsinki: Sibelius-Akatemia 1994.
- Rautioaho, Asko, *Suomen urut 2006 Orglarna i Finland. Urkumatrikkeli*. Helsinki: Suomen Kanttori-urkuriiliitto 2007. Nätversion <https://suomenurut.fi/> (hämtat 2.4.2022).
- Rosenback, Michaela, I Korpo klingar orgeln klart, *Kyrkpressen* 21.8.2014.
- Soikaa urut, laulakaa klaveerit*, Juhlakirja Pentti Pellon 60-vuotispäivänä 26.8.1998. [Helsinki]; [Kuopio]: Sibelius-Akatemia 1998.
- Valanki, Erkki, *Suomen urut ja niiden rakentajat 1500-luvulta vuoteen 1970*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura 1977.
- Vinsäds-kassa, *Förvaltningshistorisk ordbok*, Svenska litteratursällskapet, <https://fho.sls.fi/uppslagsord/8119/vinsadskassa/> (hämtat 2.4.2022).

Bilder/Kuvat

Färgbilder/Värikuvat © Birgitta Sarelin;
Färgbild/Värikuva s. 9 © Mikael Granlund

Svartvita bilder, Museiverkets Bildsamlingar /
Mustavalkoiset kuvat, Museoviraston Kuvakokoelmat:
Orgelbyggare/urkujenrakentaja Anders Thulé HK10000:7237
Korpo kyrkas orgel/Korppoon kirkon urut HK19520628:2

Orgelns nuvarande disposition enligt registerskyltarna
 Urkujen nykyinen dispositio rekisterikilpien mukaan

Huvudverk/Pääurut

(Manual/Sormio I)

Borduna 16 fot 2014

Delvis byggd med material från en äldre orgel (troligen Hitis), brist på utrymme gör att stora oktaven är utelämnad/
 Osittain rakennettu vanhoihin urkuihin kuuluneesta aineistosta (todennäköisesti peräisin Hiitisten vanhoista uruista), tilanpuutteen takia suuri oktaavi jätetty pois

Principal 8 fot 1870

Dubbelflöjt 8 fot 1870

Viola di Gamba 8 fot 1870

Octava 4 fot 1870

Flöjt 2 fot 1870

Quinta 3 fot 1870

Octava 2 fot 1870

Pedal/Jalkio

Subbas 16 fot 1870

Positiv/Positiivi

(Manual/Sormio II)

Gedackt 8 fot 1870

Flöjt amabile 8 fot 1877

Från Petter Lybecks orgel i Munsala kyrka, stämman möjligen byggd av Johan Råman redan på 1830-talet/ Tuotu Munsalan kirkon Petter Lybeckin uruista, äänikerta mahdollisesti Johan Råmanin rakentama jo 1830-luvulla

Principal 4 fot 1975

Spetsflöjt 4 fot 1975

Valdflöjt 2 fot 1975

Tremulant

Koppel/Yhdistimet

II/I, I/4 fot, I/P, II/P